

דף קב.

תוכן ענינים

- א. בענין דמנהג מבטל מלשמורע ל אליהו.
- ב. בענין איך נהגו בזמנינו במנעל נגד הגמ'.
- ג. בענין מחי יש פסול של 'מעל דמעל'.
- ד. בענין תענוג ביוה"כ בלי שם סנדל.

חלצה במנעל חליצתה כשרה, אמר רבה אמר

ר"כ אמר רב אם יבוא אליהו ויאמר חולצין במנעל שומעין לו וכו'.

[א] ביאור הא דאין שומעין לאליהו מחמת מנהג העם בסנדל.

- א. מבואר דבר נפלא דאפילו אם יבא אליהו ויאמר 'אין חולצין בסנדל' אין שומעין לו דכבר 'נהגו' העם בסנדל. ובירושלמי (פ"יב ה"א) ביאר הטעם משום ד'מנהג מבטל הלכה', ולכן לעולם אין מבטלין המנהג אפילו אם יבוא אליהו.
- ב. ויש שהביאו ממרהר"י חגיז פ"י הטעם דמנהג מבטל הלכה כי מאהבת ה' את עמו ישראל יסיר מכשול מדרכיהם ולא יתן שינהגו במנהג שאינו נכון ואם נוהגים כך זהו סימן שאין זה נגד רצונו.
- ג. אולם דנו הפוסקים מתי אמרינן האי כללא 'דמנהג מבטל הלכה' דבשו"ת הרשב"ש (סי' תקס"ב) כתב דה"מ בדיני ממונות ולא באיסורים חוץ מחליצה דאינו נגד שום דין אם יחלצו בסנדל, אבל כשיש נדנד איסור לא מהני מנהג לבטל הלכה.
- ד. ובבאר שבע (שו"ת סי' כ"ב) כתב דרק באיסור דרבנן אמרינן כן כגון הכא דמה"ת בין מנעל ובין סנדל כשר, ואליהו בא להחמיר שלא לחלוץ בסנדל לכן אין שומעין לו, אבל בנידון של איסור דאורייתא לא.
- ה. אמנם במהרי"ק (שורש נ"ד) כתב דכל מנהג קבוע מבטל הלכה ולא דוקא כמנהג לחלוץ בסנדל שהוא קבוע ומוחזק בכל ישראל [וע"ע בשורש ט' דנהגו בשמחת תורה שהכהנים יוצאין לחוץ כדי למכור גם העליות של כהן, וכהן אחד התעקש דאינו מותר על זכותו לכהן, ומהרי"ק השיב בתקיפות דמאחר דכך נהגו הרי יש תוקף גדול למנהג וכתב שם וז"ל דאין לנו לשנות המנהגות שנהגו אבותינו הקדמונים חסידים ואנשי מעשה ועל כיוצא בזה אמרו ז"ל (פסחים סו.) הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם וכו', עכ"ל].

- ו. בהל' פורים (סי' תר"צ סעיף י"ז) הובא כמה מנהגים [א]. מנהג כל ישראל שהקורא קורא ופושט כאיגרת להראות הנס וכו', ב. והמנהג לומר ד' פסוקים של גאולה בקול רם, ג. והמנהג שהתינוקות נהגו לצור צורת המן על עצים ואבנים או לכתוב שם המן עליהן ולהכותן זה על זה, כדי שימחה שמו. ד. ומזה נשתרבו המנהג שמכים המן כשקורים המגילה בבהכ"נ, וכתב ע"ז הרמ"א וז"ל ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הוקבעו, עכ"ל, וחזינן גודל חומר המנהגים שאין לבטלם.

[ב] מבואר פלוגתת רבה ור' יוסף אי לכתחילה מותר לחלוץ במנעל, וכן נחלקו להלן תנאי אליבא דר"מ, מנהגינו בזה.

- א. יש מבוכה גדולה בראשונים איך נהגו היום לחלוץ במנעל מאחר דלרבה אין לחלוץ במנעל לכתחילה.
- ב. דהנה יוצא מסוגיין דנחלקו תנאי ואמוראי אי צריך לכתחילה סנדל דוקא [מדרבנן] או דמותר לכתחילה במנעל, ונתקשו הראשונים דבעלמא קי"ל בפלוגתת רבה ור' יוסף דהלכה כרבה, והרי לרבה אין חולצין בו לכתחילה ואיך חולצין בו לכתחילה כפי מנהג הדורות.
- ג. והתוס' במנחות (דף לב.) כתבו ב' דרכים, א' צ"ל דבזה קי"ל כר' יוסף כיון דנחלקו אליבא אחריס, ונמצא דלהלכה מותר לכתחילה במנעל. ב' ועוד תי' דאפשר דכיון אין אנו בקיאין בסנדל חולצין במנעל, וכע"ז תי' ברא"ש דאינו מצוי בינינו הסנדל של חז"ל לכן חולצין במנעל לכתחילה, ולגירסת הירושלמי זה היה תשובת הזקן יוכי סנדל מצוי במקומינו.
- ד. אמנם הרמב"ן והריטב"א חלקו על היתר זה, דלמעשה השיבו דר"מ אומר דאין חולצין במנעל, ולהירושלמי מיירי גם כשאין סנדל מצוי, ולכן כתב הריטב"א דראוי לעשות סנדל לחליצה מעור שלוק וקשה, ולעשותו חתיכה אחת, ועל שפתו קרסים שיכנסו בשפה האחרת בחורים עשויין שם, ועכ"פ יש להקפיד שיהא כסנדל.
- ה. והמגיה (ציון 72) הביא מהראב"י וראב"ן דחולצין במנעל לכתחילה, כיון דהמנעל שלנו הוא תחת סנדל שהיה בימיהם שהיו רגילין להלוך בו.
- ו. ונמצא כמה טעמים להקל, א. קי"ל כהשיטה בגמ' דמותר לכתחילה [לתוס' כר' יוסף, לבי"י כסתם מתני' דכשרה בדיעבד או כר' יוסף]. ב. דאין לנו סנדל משום דאין בקיאין או משום דאינו מצוי, ומוכרחין במנעל, ג. היום רגילין בני אדם לילך במנעלים. [ונ"מ בין הטעמים במקום דיש סנדל אבל הרוב הולכין במנעל, דלפי ההיתר דאין סנדל מצוי אז יתחייבו בסנדל, אבל להראב"י וראב"ן דהכל תלוי ברגילות אז יחלצו במנעל].

ז. בשו"ע (סי' קס"ט סעיף ט"ז) כתב להחמיר ככל השיטות ז"ל צריך לכתחילה שיהא העור קשה קצת שיהא דומה קצת לסנדל, וי"א שהתפירה תהיה מבחוץ, וי"א מבפנים [לג"י והגר"א ולא מבפנים] כדי שיהא דומה לסנדל, וי"א שלא יהא בגד או עור מבפנים ותפרו בו, וי"א דעושים אותו מחתיכה אחת כדי שיהא דומה גם בזה לסנדל. הגה, אבל נהגו לחלוץ לכתחילה במנעל שהוא תפור מבחוץ וגם שהוא משתי חתיכות וכו', עכ"ל. ויל"ע מ"ט הרמ"א מיאן מהלחמיר כהריטב"א דסנדל הוא חתיכה אחת, ובגר"א משמע דלמד מרש"י (שבת דף ס:) דסנדל הוא בדוקא מב' חתיכות ע"ש.

ג] בענין גדר ודיני מעל ולא מעל דמעל.

א. הנה מוזכר בסוגיין ב' אופנים של מעל דמעל, דתחילה צידדו דיש חסרון דהפנתא הוי מעל וארקתא מעל דמעל, והגמי חזר מזה דודאי אין זה חסרון [והגמי לא פי' הטעם], ואח"כ הגמי' דן בנועל שני מנעלים ומסיר התחתון לבד או העליון לבד, דאז יש חסרון של מעל דמעל, ורש"י דייק דמשמע דאם שלף שניהם שפיר הוי כשר כיון דהסיר הכל.

ב. הנה הגמי' הוכיח דליכא חסרון ארקתא משום מעל דמעל דאז יש לפסול בדיעבד, ולא פי' הטעם דאינו פוסל, ונחלקו בזה הראשונים: דרש"י פי' וז"ל גלויי כרעא בעינא, ואפילו שני מנעלים זה ע"ג זה כי שולפת לתרוויהו שפיר דמי, עכ"ל.

ג. והיינו כיון דחולץ הכל גם הפנתא וארקתא שפיר ליכא חסרון, ולפי"ז יתכן דיהא פסול מה"ת במעל דמעל היכי דאינו מסלק שניהם, וכאן הוכשר כיון דממ"נ מסיר שניהם [ויתבאר להלן נ"מ כשא"א להסיר מה שדבוק ברגלו כגון שיש לו רטיה, האם תפסול החליצה דלגבי הנעל הוי מעל דמעל, וכיון דאינו מסלקו שפיר יש לפסול מה"ת].

ד. אמנם הריטב"א פי' דמנעל הוא משתי חתיכות והפנתא הוא מעל וארקתא מעל דמעל, משא"כ בסנדל שהוא כולו חתיכה אחת, והמגיה ציין להערוך שפי' כן וז"ל כל מנעל עור ע"ג עור הוא, התחתון שע"ג הרגל נקרא 'פנתא', והעליון שעליו נקרא 'ערקתא', נמצא ערקתא מעל אותו העור שעל רגליו, והתורה אמרה מעל רגל ולא מעל דמעל. ולא נתבאר מהו הקמ"ל, ואפשר שניהם יחד הוי כמנעל אחד. ולהריטב"א אפשר דליכא חסרון כלל בזה שהרצועות הם מעל דמעל ואין מקפידין אלא על המנעל עצמו, וכמו שנראה להמאירי לשיטת קצת הרבנים ע"ש בדבריו.

ה. [ב] עוד מצינו דין מעל דמעל להלן במי שנעול שני מנעלים וחלצה נעל העליון דהוי חסרון של מעל דמעל. ועפי"ז נוהגין שלא יהיו לבושין בתי שוקיים, ורוחצין הרגל יפה יפה. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' ק"ד) נשאל ביבם שהיה לו רטיה על רגלו שא"א להסיר, ורצו לדעת אם יהא החליצה פסולה משום מעל דמעל או לא.

ו. והשואל (לב אריה סי' נ"ד) טען דמוכח בגמי' דליכא דין חציצה, דהא הוצרכו לפסול חליצת העליון משום 'מעל דמעל' ומשמע דמשום חציצה ליכא חסרון, והביא מהעונג יו"ט (סי' ה') שכבר הוכיח כן כנ"ל. והוסיף לתלות בפלוגתת הרא"ש והרשב"א בתפילין דליכא קרא לפסול חציצה דנחלקו אי פוסל מסברא, וכמו"כ חציצה בחליצה בלי קרא תלוי בהני"ל.

ז. והמנח"י השיב לו דיש לפסול גם מצד מעל דמעל, דאע"ג דאינו אלא על מיעוט יש חסרון של מעל דמעל, והוכיח כן ע"ש.

ד] אמר אביי דאית ביה כתיתין ומשום תענוג, א"ל רבא ומשום תענוג בלי מנעל וכו': קובץ הערות. והערה שיש עלינו.

א. מבואר בסוגיין דנתקשו איך נאסר אנפליא ביוה"כ הא צריך דוקא מנעל של עור כדי שיהא איסורא דנעילת הסנדל. ואביי השיב דמירי ביש בו כתיתין דהוי תענוג, ורבא השיב דאי אינו מנעל אז לא יועיל דהוי תענוג. וצ"ב במאי פליגי.

ב. בקובץ הערות (סי' ע"ג) ביאר פלוגתת אביי ורבא באופן נפלא עפי"י חקירה בעיקר גדר האיסור דחמשה העינוים, דכל חמשת הדברים דאסורים ביוה"כ ילפינן מקרא ד'תענו את נפשותיכם', ויש לחקור בגדר האיסור ולפרשו בשני אופנים:

ג. [א] דביטול העינוי הוא גוף האסור, ולדוגמא מה שאסור לאכול ביוכ"פ אין האיסור על האכילה מצד עצמה אלא מפני שע"י האכילה הוא מבטל את העינוי, ואילו משכחת אכילה שלא תבטל עינויו היתה מותרת, ולהיפוך ביטול העינוי אסור גם בלא אכילה. [ב] יש לפרש דקרא דתענו אינו אלא הילפותא אשר מזה נולד לאסור חמשת הדברים ביו"כ, אבל איסורן הוא מצד עצמן, דאכילה אסורה מצד עצמה ולא מפני ביטול עינוי, וכן נעילת סנדל וכו'.

ד. וכתב די"ל דבהך חקירה נחלקו אביי ורבא, דאביי ס"ל כצד הראשון דנעילת הסנדל אסורה מפני בטול העינוי, ומשו"ה ס"ל דה"ה אנפליא דאית בה כתיתין ג"כ אסורה דיש בזה ביטול עינוי כמו נעילת הסנדל דהא יש בו תענוג.

ה. אבל רבא מקשה דאטו תענוג ביו"כ מי אסירא דס"ל כצד השני דאין האיסור על ביטול העינוי מצד עצמו אלא דמזה ילפינן לאסור נעילת הסנדל, וכיון דאנפליא דאית בה כתיתין אינה בכלל נעילת הסנדל אינה אסורה, עכ"ל הקובה"ע.

ו. ויש להעיר קצת, דאטו ס"ל לאביי דיש איסור של תענוג בלי שיהא נכללת באחד מן חמשת העינויים, ולכאורה צ"ל כעין דברי ר' אלחנן בנוסח אחר קצת, דלאביי דאינו הישם נעילת הסנדל' אלא אופן של ביטול העינוי, על כן כל סנדל שנותן לו תענוג מקרי 'נעילת הסנדל', משא"כ לרבא דנאסר עצם הנעילת הסנדל שפיר תלוי בהל' סנדל דעלמא ודו"ק.